

משפחות המתייחסות לדוד המלך *

אבישי אלבום

בספריית הרמב"ם בתל אביב מוצגת בימים אלו תצוגת ספרים בנושא "שלשלת הזהב" – משפחות המתייחסות לדוד המלך. במהלך מחקר מוקדם שערכתי הופתעתי לגלות עד כמה נפוץ ייחוס זה בקרב משפחות של חכמים ורבנים מכל העדות בעם ישראל. במסגרת מאמר זה אבקש לעמוד על המקורות העומדים לרשותנו לצורך בדיקת ייחוס זה וכן על הבעייתיות והמורכבות בקביעת סדר הדורות עד דוד המלך.

כדרכו של כל מחקר גניאלוגי יש להבדיל בין מסורות שבעל פה, שעברו במשפחה מדור לדור, לבין רישום מפורט ומדויק של סדר הדורות, כפי שעולה מבדיקת הנתונים שנאספו ממקורות שונים וניתוח המידע המצטבר באופן לוגי. מהם, אפוא, המקורות שעומדים לרשותנו לאורך התקופה מימי דוד עד היום?

מעניין, כי דווקא התקופה הקדומה השאירה לנו רישום של זרע דוד, הראוי למלוכה, סדר המלכים ממשיכי שושלת דוד, החל משלמה בנו ועד יהויכין, אחרון המלכים שגלה לבבל בסוף ימי בית ראשון, הלוא הם כתובים בספר מלכים ובספר דברי הימים. חשיבות זרע דוד, כמי שממנו תצמח מחדש המלוכה ולו ראוי השלטון, הביאה לכך שאף כאשר גלו לבבל ובטלה המלוכה הרשמית, עדיין רשמו ותיעדו את צאצאי המלך האחרון. כך מונה ספר דברי הימים עוד שנים עשר דורות לשושלת זו (דה"א פרק ג). רשימות אלו אינן שלמות. אין הן מציינות כלל את הבנות, שאינן ראויות למלוכה, ואין לנו ודאות שהן אינן מתעלמות מבנים נוספים שהיו, שהרי לעיתים מוזכרים מספר בנים ורק יורש-ממשך אחד.

במשך ימי הבית השני, התפצל היישוב היהודי לשני מרכזים גדולים ולכל אחד מהם ראש. האחד בבבל, ובראשו **ראש הגולה**, הממשיך את המסורת השלטונית של בית דוד, שגלתה לבבל. השני בארץ ישראל, ובראשו **הנשיא**. תואר ייצוגי כלפי השלטון הרומאי בארץ. בסוף ימי בית שני עברה הנשיאות מאב לבן במשפחה אחת במשך כמאתיים שנה, החל מהלל הזקן ועד הלל האחרון. נינו של רבי יהודה הנשיא, מסדר המשנה, בתלמודים נשמרה לנו מסורת המייחסת גם את שושלת הנשיאות לדוד המלך. "אמר רבי לוי: מגילת יוחסין מצאו בירושלים, וכתוב בה הלל מדוד" (ירושלמי מסכת תענית, ד, ב). האם משמעות הדברים היא שהלל היה ראוי למלוכה, בן אחר בן מדוד המלך? התשובה לכך מתבררת ממקורות נוספים בהם מניח רבי יהודה הנשיא על ייחוסו הוא. במקום אחד מסופר שרבי עשה שידוך לבנו עם בתו של תלמידו הגדול ר' חייא. השידוך לא יצא אל הפועל כי הכלה מתה בסמוך לחתונה. רבי ראה בכך סימן שהשידוך לא היה ראוי לפי ייחוסו כיוון ש"רבי אתי [בא] משפטיה בן אבישל, ור' חייא אתי [בא] משמעי אחי דוד" (בבלי מסכת כתובות דף סב ע"ב). כלומר רבי היה צאצא של אבישל, אשת דוד, ואילו ר' חייא היה "רק" קרוב משפחה ולא צאצא ישיר של המלך. לנו כחוקרי יוחסין ישנה בעיה – מאחר שהרישום של צאצאי דוד נעשה רק מאשתו בת שבע, אמו של שלמה המלך, איננו יכולים לדעת את הרישום המדויק של הדורות מדוד המלך לרבי. זאת ועוד, במקום אחר מתברר שייחוסו של רבי לא היה בן אחר בן מדוד המלך; בתלמוד מסופר כי רבי היה מוכן לוותר על נשיאותו לטובת ראש הגלות, רב הונא, אם זה יואיל לעלות לארץ ישראל. הטעם שנתן רבי לעדיפותו של רב הונא עליו "הוא (רב הונא) מיהודה ואני (רבי) מבנימין, הוא מן דכריא (זכרים) ואני מן נקבתא (נקבות)" (ירושלמי מסכת כלאים ט, ג). הרי מפורש שרבי הוא צאצא לבית דוד דרך קשרי חיתון בלבד ומוצאו בן אחר בן משבט בנימין.

מסקנה הגיונית זאת שעולה מהמקורות אינה מקובלת על כל המקורות, והיו מחכמי ימי הביניים (הראב"ד בשלשלת הקבלה) שרשמו את הלל הזקן כצאצא ישיר של דוד המלך. יש להניח שהם הבינו בצורה פשוטה את המקור הראשון שציטטנו לעיל "מגילת יוחסין מצאו בירושלים, וכתוב בה הלל מדוד", כלומר ראוי למלוכה. מכוח זה דחו את המקורות האחרים שהם חלוקים על מקור זה.

כאן אני מבקש לייחד מקום לתופעה מצויה ברשימות יוחסין מהסוג שאנו עוסקים בהם ברשימה זו, תופעה שאני מכנה אותה בשם "המעלית". יש לנו מספר מצומצם של אישים תורניים מפורסמים שהמסורת מייחסת אותם לצאצאי דוד המלך, כדוגמת ר' שלמה לוריא (מהרש"ל), ר' יהודה ליווא (המהר"ל) או ר' יוסף קארו ואחרים. רבים מרושמי שושלת היוחסין של משפחותיהם מגיעים עד לאותם חכמים ומשם "עולים במעלית" עד דוד המלך. ברם, חשוב לציין שמסורות אלו אינן מפורטות ולא ברשמו בהן כל הדורות, דור אחר דור מאותם חכמים כלפי מעלה. לפלא הוא שאנו מוצאים ברשומים רבים פירוט הדורות כסדר נתינתם מסיני, בלי להפריד בין מידע בדוק למסורת כללית. זאת ועוד: אף שראינו שהייחוס של ר' יהודה הנשיא אינו ייחוס ישיר לדוד המלך, מבכרים רבים להזניח גקודה זאת ולציין את הדעה המייחסת את בית יהודה הנשיא לזרע שלמה בן דוד כעובדה מוגמרת ומחלטת.

מעבר לבעייתיות הנובעת מטווח השנים הגדול אחורה, הרי שלשת אלפי שנים של היסטוריה של עם צופנת בחובה גם תקופות של מעברים מגלות לגלות, גדודים בין יבשות והתחלות חדשות במקומות רחוקים – וכל אלו משבשים ומקשים את הרישום של סדר הדורות. לפנינו דוגמה טובה לקושי מסוג זה. בספרי יוחסין מובא שהמהר"ל היה מגזע רב האי גאון, שהיה אחרון הגאונים בבבל והיה לו בן בשם יוסף מרומי (ראה מקור גפתח לבית דוד לר' משה יאיר וינשטוק עמ' מג הערה 10). נתון זה עומד בניגוד לשורה מתוך קינה שנשא ר' שמואל הנגיד (ספרד) על רב האי גאון וזה לשונו: "ואם הלך ואין לו בן, ביום הלכו לתחתיה, ולא ילדה תעודתו ולא חזרה באכסניא, ולא זכה לבן ישיב, בכל זון ושגיה". כלומר, המשורר מקונן שרב האי לא השאיר ילד אחריו. כיצד תואם הדבר את הרישום על בנו, ר' יוסף?

כאן יש מקום להשערות רבות. האם ייתכן שכנו זה מת בחיי אביו והשאיר אחריו צאצאים (רב האי האריך ימים וחי 99 שנה). או שמא טעות במגילת היוחסין ור' יוסף זה היה התנו או אולי בן בתו? מה בדבר האפשרות שר' שמואל הנגיד לא ידע על בנו של רב האי שגלה ממקום אביו ועבר לדומי?

לסיכום, מסורת זו של "בית דוד" נפוצה בקרב משפחות מיוחסות בעם ישראל ומצויה במפות יוחסין רבות. כנראה והשאלה מי הוא היורש של מלכות בית דוד – לא תיפתר באמצעות כתבי יוחסין, משום שאין לנו כיום מי שיש כידו ייחוס מפורט ומבוסס בן אחר בן עד דוד המלך. נצטרך, אפוא, להמתין לתשבי (=משיח) שיצטרך לפתור אף בעיה זו.

ביבליוגרפיה:

אנגלרד, שלמה. לחקר היוחסין בישראל. צפונות: יא-יג, תשנ"א
וינשטוק, משה יאיר. מקור גפתח לבית דוד (בסוף ספר תפארת בית דוד). ירושלים, תשכ"ט.
ליפשיץ, אריה יהודה ליב. אבות עטרת לבנים. ורשה תרפ"ז וד"צ ירושלים תשכ"ה.
מנדלבוים, שמחה. משפחות מנדלבוים-סגל. סדר הדורות מדוד המלך, כתוך: סדר התפילות והמומורים בהכנסת ספר תורה. תל אביב, תשס"ד.
רוטנר, דוד נחמן. בית אבות. ירושלים, תשס"ה.

* מבוסס על הרצאה שניתנה בסניף תל אביב של החברה הגניאלוגית הישראלית בחודש ינואר 2005

הרב אבישי אלבוים הוא מוסמך לרבנות ולספרנות ומנהל את ספריית הרמב"ם בבית אריאלה בתל אביב. הוא ערך רשימה של ספרים שבהם מופיעים רשימות יוחסין (ואינם ספרי יוחסין מובהקים!) הרשימה נמסרה לפרסום באתר האינטרנט של החברה הגניאלוגית הישראלית. 1/2006 *נחום אילנה בקרום*.

שרשרת הדורות, כרך י"ט, מס' 3, 2005.